

НОВАТОРСТВО ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОЇ АНТРОПОНІМІЇ ВАСИЛЯ КОЖЕЛЯНКА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Випуск 14
УДК 811.161.2'373.2"19";

Вегеш А. Новаторство літературно-художньої антропонімії Василя Кожелянка; 7 стор.; кількість бібліографічних джерел – 13; мова українська.

Анотація. У статті розглядаються ЛХА чернівецького письменника В.Кожелянка, створені на ґрунті постмодерністської естетики, дається оцінка значущим ЛХА, протонімам, їх творче осмислювання, зв'язок з сьогоденням.

Ключові слова: літературно-художній антропонім, ономастика, постмодернізм, протонім.

Resume. The article considers the proper names of the literary heroes of V. Kozheliyanko a writer from Chernivtsi, made on the basis of postmodernism aesthetics. The author estimates the important proper names of the literary heroes, protonyms, their creative interpretation, connection with the present.

Key words: proper name of the literary hero, onomastics, postmodernism, protonym.

Ніколи українська література не виявляла такої волі до життя й не викликала стільки енергії для самозбереження; ніколи вона з такою жорстокістю й затятістю не нищилася і не піддавалася нівелюючому тиску політичних структур, як у радянський період. У добу творення незалежної української держави почалася загальна демократизація культурно-політичного життя та усунення численних жорстких ідеологічних заборон, які впливали на природний розвиток української літератури, в т.ч. й української літературно-художньої антропонімії [2, 126]. Із здобуттям Україною незалежності змінився і статус української літературної мови – вона стала державною мовою [2, 127]. Виходять у світ твори, про публікацію яких в радянський час не могло бути і мови. Про завдання, які стоять перед молодим поколінням української інтелігенції, влучно сказав письменник Юрій Андрухович: “Творити Вітчизну й себе. Через творення суверенної України – до творення власної високої духовності, інтелігентності. Навчити свій народ поважати самого себе, а для цього спершу самому навчитися тієї непростої поваги. Взагалі, виховання національної гідності – невідкладне і болоче завдання, особливо для молодого інтелігенції. Виходити на світовий рівень мислення і творення. Будувати самодостатню інтелектуальну й культурну структуру, водночас відкрити і недогматизовану, без порожнин і білих плям...” [1, 183-184].

Саме в новітній українській літературно-художній антропонімії, що розвивається в умовах відсутності ідеологічного пресу, найрельєфніше проявляється не лише індивідуально-стильова своєрідність письменників, а й самобутність та самодостатність усієї української культури. Сказане дозволяє стверджувати, що вивчення новітньої літературно-художньої антропонімії є актуальним завданням української мовознавчої науки.

Літературно-художні антропоніми (надалі ЛХА) сучасних авторів надзвичайно різнобарвні. Стрімкий політ фантазії, свобода думки дозволяють

письменникам створювати цікаві ЛХА. Особливої уваги заслуговують ЛХА, створені чернівецьким письменником В. Кожелянком. Аналізуючи ЛХА романів “Дефіляда в Москві”, “Конотоп”, “Лженострадамус” та низки новел, заздрю вміню автора наділяти своїх героїв саме такими назвами, які не тільки описують моральні якості персонажів або вказують на його професію, а й спроможні вичерпно охарактеризувати денотатів [12, 189]. Всі твори В.Кожелянка пронизує ідея вільної України, гордості за славне козацтво. Важливе місце відводиться гіперболізації як історичної дійсності, так і ЛХА, але в цьому і є родзинка майстерності автора. Тому-то у творах В.Кожелянка дуже часто зустрічаються ЛХА, створені на реальних прізвищах: *Степан Бандера, Берія, Зубр, Тичина, Хвильовий, Куліш, Шухевич, Жданов, Маланюк, Олесь, Антонич, Сагайдачний, Мороз, Сашко Пономарів, Ярина Білик* (“Дефіляда в Москві”); *Богдан Хмельницький, Алексій-Михалюк, Пожарський, Іван Мазепа, Юрій Немирич, Помоцький* (“Конотоп”); *Вишневецький, Іоан Васильєвіч, Мішель Нострадамус, Роксолана* (“Лженострадамус”).

Деякі ЛХА-історизми мають ряд варіантів, які наділені автором значним характеристичним потенціалом. Так у романі “Дефіляда в Москві” ЛХА *Сталін* – це *Іосиф Перший, вуйко Йосип, Йосип Прекрасний*, “молочний брат Гітлера, одну вовчицю ссали, одного батька Вельзевула діточка”; ЛХА *Гітлер* – це *фірер Адольф Алоїзович, Адольф Великий*, “*Глиба! Матьорій человекіще*”, *Маніяк, Адольф Недоношений, чортів син*, “вірить в Одина, іншими словами в князя світу цього... тут не обійшлося без руки Люцифера, це дідьча робота”. Недаром в народі цих двох діячів поєднують з нечистою силою.

ЛХА деяких політиків СРСР видозмінюються, набувають форм зменшуваності або простонародності [5, 201], вказують на їх зовнішність, особливості діяльності, мораль. Наприклад: *Будьонний – Буденний, Вусатий Кавалерист*; *Ворошилов – Во-*

романо, Клим, Климко, Климко Щурик; Молотов – В'гчх Скрябін; Хрущов – Кукурудзник, Лис Микита, Лисий Микита, Хрущ, Майський Жук.

Різним якимось персонажам, різним ідеям, в ньому втіленим, відповідають і різні імена. В зв'язку з цим В. Кожелянко широко використовує чужі власні назви, в першу чергу ті, які називають міфічних персонажів і літературних героїв [7, 225]. Так в “Конотопі” появляється *Воланд*, або *пан Чортенко* – власник газети, або *чорт Воланд* – *Басаврюк*, *кіт Бежемот*. Ці ЛХА запозичені від М. Булгакова. У новелі “Брама горішня” перераховано майже всі синоніми до ЛХА Чорт. “Чорта нема, Юлеку!..а *Вельзевул*, а *Люцифер*, а *Мефістофель*, а *Воланд*, а наш *Басаврюк*... *Асмодей*, *Бафомет*, *Сатанайл*, *Беліял*, *Диявол* – імен багато, але того, кого ним називають, не існує”. ЛХА *Штірліц*, він же *Максим Ісаченко* – дещо змінене автором найменування героя Ісаєв Ю. Семйонов. В новелі “Чужий-2” ЛХА “*електронна секретарка*” *Елла* – “*Еллочка-людожерка*” від Ільфа та Петрова. ЛХА *Остан Бульбенко* та *Андрій Бульбенко* запозичені від М. Гоголя та зінтерпрестовані автором.

Даючи прізвища своїм персонажам, В. Кожелянко, як правило, не стримує польоту своєї ономастичної фантазії [12, 188]. Він проявляє особливий інтерес до створення так званих “значущих” прізвищ, як до літературного прийому. Подорожуючи зі своїми героями в просторі і часі, пристосовуючи їх до різних епох і режимів, він видозмінює лиш частково структуру їх прізвищ чи прізвиць, додаючи потрібний суфікс, закінчення, перекладаючи їх іншою мовою і т. д. ЛХА *Клим Староігл* (“*Лженострадамус*”) – “нащадок прямих спадкоємців короля цигано-ромів Карпато-Балканського ареалу Ігли XII-го Старого.” Поступово він стає *Климентієм Зореколом* – “православним руським лицарем, патріотом Руси-України.” Пор. ще:

“Звідки у твоєї милості таке дивне прізвище?” — “Предки мої, очевидно, списками і шоломами зорі кололи”.

Далі ми зустрічаємось з “громадянином Росії, нащадком білоемігрантів, репатріотом і патріотом” *Климом Звездо-Орловським*. Змінюючи національність персонажа, змінюється і його прізвище. Ось перед нами французький купець *Луї Стілетт*, згодом – “італійський-фортифікатор” *Клименто Стілетто*. З іронією автор представляє географа з далекої Британії *Гленна Старкіллера*. Сам власник цього прізвища каже: “Смішне прізвище... моєю рідною мовою воно означає “Убивець зірок”.

Не менш цікавий ЛХА головного героя роману В. Кожелянко “Конотоп”. *Автовізій Самійленко* – вільний журналіст в реальному світі. Подорожуючи в просторі і часі, прізвище стає іменем (очевидно, не без впливу імення уславленого козацького літописця Самовидця), так з'являється “студент-філософ Києво-Могилянської академії” *Самійло Самовидець*, згодом – *пан Самописець*. Щоб показати світ, в якому журналістові приходиться виживати і якось заробляти на хліб, автор іронізує над вмінням пристосовуватись. Замітки, які подаються в українські газети (зверніть увагу на назви газет) “Ніч”,

“Вереск нації”, “Шлях у перемогу”, підписуються прізвищем *Автовізій Самійленко*. Кожелянкові назви газет перегукуються з реальними назвами українських газет “День”, “Голос нації”, “Шлях перемоги”. Така інтерпретація назв газет Кожелянко продовжує Франкову традицію, який ще у 70-80 роках XIX ст. назвав “*Gazetu Lwowsku*” “*Бабусею Львівською*”. В єврейській газеті “*Ідіот гадашот*” - *Автовізій Самуелі*; в російській газеті “*Пульс Тушкіна*” - *Автовізій Самойлов*; в польській газеті “*Жечь посполитих!*” - *Автовізій Самуельський*; в татарській газеті “*Алтин-и-Кирим*” - *Автовізій Самуїл-Огли*.

Головний герой роману “Дефіляда в Москві” *Дмитро Левицький*. Прізвище його вказує на “аристократичне походження”. Утворене воно від антропоніма *Левич* - ський. Антропонім *Левич* в Карпатах фіксується з XV ст. А також могло утворитися від давньої основної назви *Левит* - “служитель храму у давніх іудеїв з племені Левія” [13, 329]. Проблема імені пов'язана з розумінням людської сутності. У характері цього персонажа уживаються та борються божественне і тваринне [7, 224]. Вираженням дитячого слугують іменні варіанти *Митро*, *Митрик*, які протиставляються прізвищу *Левицький* (“молодий мілітарист, *Адольф Алоїзович* і *Митро Теофілович* – два сапога пара”). ЛХА *Генця Мангерівна*, у якої “вар'юватий таточко разом з верескливою мамочкою”, характеризує кохану *Дмитра* сердитою жінкою, мегерою. Автор спеціально не називає її по батькові (*Юрко Мангер*) *Юріївною*, а *Мангерівною*, щоб підкреслити риси характеру.

Заслугує уваги ЛХА *Іванія Алмазка* (“Шлях воїна в Україні”) “правдивого українського патріота”, який стає хамелеоном і перетворюється на *Івана Петровича Брильянтина* – “секретного співробітника КГБ”. А на батьківщині залишається “простий буковинський хлопець *Івасик Діамантик*”. Не все те золото, що блищить.

Відомо, у козаків існувала традиція давати найменування від апелювання [4, 6], або за певними ознаками зовнішності, характеру чи вчинками: *Рябий*, *Бриль*, *Крутенко*, *Раденко*, *Мудренко*, *Колкожний*, *Гуля*, *Посмітюха*, *Нетийвода*, *Гуляницький*, *Вареник*. *Василь Кожелянко*, спираючись на козацьку традицію присвоєння імен, не без постмодерністської іронії створює ЛХА козаків: *Пушкаря*, якого вбито в бою; *Барабаша Мотузяного*, якого повішено; *Силка Пригарматного*, якого прикуто ланцюгом до зарядженої гармати.

Вагомим характеристичним потенціалом наділена низка ЛХА, утворених на базі назв тварин. Пор.: ЛХА *Лебідь*, *Олень*, *Їсаков*, *Хрущ*, *Журавель*, а оригінальне поєднання імені та прізвища ЛХА *Лев Півень* слугує джерелом іронії.

Цілий ряд ЛХА представляє собою різні модифікації прізвищ реальних людей. В Кожелянко широко використовує дійсні ЛХА, на структурі та онімічній семантиці яких позначилось мовне експериментаторство постмодерністів [3, 194]. Дійсна функція – здатність літературного оніма вказувати на реального прототипа персонажа. Такі оніми називають протонімами [6, 72]. Наприклад:

Владимір Ільч Олснн – шаман Чукотки (Ленін); Януарій Вишинкідзе – голова трибуналу (Януар Вишенський); Хреннік Тіхонов – талановитий гусяр (Тіхон Хренніков); Калачник – конструктор зброї (Калашников); Антоненко – авіаконструктор (Антонов); Єгоренко – вістун (Єгоров); Кантаренко – шеренговий (Катарія); Курчатенко та Келдишів – фахівці з НЛО (Курчатов, Келдиш); Макаренко – конструктор пістолета (Макаров); Олег Блошенко – капітан футбольної команди (Блохін); Олег Ольжич Кандиба – редактор (Олег Кандиба, Ольжич – псевдонім); Іоан Лютій – московський цар (Іван Грозний); Іво Квасоленко – співак (Іво Бобул); Вольф Жірінштейн – чоловік з Бердичева (Володимир Вольфович Жириновський); Олесь Палигулина і його трилогія “Хоругвяне” (Олесь Гончар і трилогія “Пропороносці”); Лесь Побарабанський – письменник-пофігіст (Лесь Подерв’янський); герої-націоналісти з “Молодої гвардії”: Стахів (Стахович), Кошовенко (Кошовий), Турчин (Туркенич), Третьяк (Третьяков), Тюлень (Тюленін), Грім (Громова), Швець (Шевцова). Помітним зневажливим емоційним потенціалом наділяє автор ЛХА-протоніми, в яких легко відчитуються реальні іменування високих достойників незалежної України, Росії: президент України Леонід Кожушенко (Кравчук), президент України Леонід Шапченко (Кучма), президент дружньої держави Єрмалай Борискін (Борис Єльцин), спікер парламенту Іван Теплий (Плюш), парламентські кулачні бійці Іоан Крілік (Іван Засць) та Стефан Тучин (Степан Хмара).

У новелі “Брама горішня” є цілий ряд характеристичних ЛХА, якими автор намагається вказати на соціальний статус їх носіїв. Для цього поєднуються римські імена з українськими прізвищами: Аврелій Марчук та Юліан Цезарюк (професори), Петроній Пузиренко (губернатор), Нероній Калитков (олігарх).

У творах В. Кожелянка багато соціально значущих ЛХА, утворених на базі сленгу письменників, артистів, державних діячів та арго декласованих і кримінальних елементів [3, 192]: полковник Щеневмерлий, радник президента Нупогодінський, бомж

Адам Перволюдник, міністр держбезпеки Ланцевич, міністр легкої промисловості України Мордахай Шляпінтох, начальник таємної поліції України Георгій Уран-Рудниківський, начальник таємної поліції Санкт-Петербурга Владімір Гулаг-Колімовський. У сленгу найвищого партійного керівництва домінують ЛХА на зразок Кандидат, Кандидат Кандидатович, Дуже Реальний Кандидат; Дід, Голова, Рятівник Нації, Гарант Конституції, які утворені шляхом онімізації опорних слів у складених назвах посад.

Новаторство В. Кожелянка проявляється і у творчому осмисленні та інтерпретації імен фольклорного походження. Кожелянкові ЛХА фольклорного походження також позначені постмодерністською карнавальністю та легкою іронією. Напр.: “В уяві постають образи українських витязів княжої доби Ілика Муріміця, Олекси Поповича та Микити Доброго” (“Дефіляда в Москві”). Дуже цікавим є перенесення казково-билинних персонажів в сучасні умови. “Іван царевич у відрядженні на Канарських островах, Микита Кожум’яка поїхав у Туреччину за шкірою, Ілик ще сидить на печі в Муромі, ще й, як на зло, цього року в Україні горох не вродив і, відповідно, Котигорошко не вродився. Біда!” (“Шлях воїна в Україні”).

Підсумовуючи, зазначимо, що ЛХА В. Кожелянка тісно пов’язані з історією народу, з його культурою, відіграють в житті суспільства важливу роль, вони породжені національною культурою [11, 266]. Однак літературно-художня антропонімія В. Кожелянка твориться на ґрунті постмодерністської естетики, тому їй притаманна так звана карнавальність та емоційна маркованість. Прикметно, що ономагорчість В. Кожелянка демонстративно спирається на українську класику, однак чернівецький письменник засобами літературно-художньої антропонімії вступає у діалог чи навіть полеміку зі своїми уславленими попередниками. ЛХА В. Кожелянка мають надзвичайну здатність узагальнювати одним словом найбільш типові риси денотата, у яких яскраво проявляється характер, дотепність їх творців, творчий дух народу, а В. Кожелянко в цьому неперевершений.

Література:

- Андрухович Ю. Рекреації. Романи. – Київ: “Видавництво “Час”, 1996. – 287 с.
- Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. – Ужгород, 2002. – 176 с.
- Белей Л. Основні тенденції розвитку новітньої української літературно-художньої антропонімії // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства (Збірник наукових праць). – Випуск 8: Збірник пам’яті професора Василя Добоша. – Ужгород, 2005. – С. 189-194.
- Бияк Н.Я. Особливості найменувань осіб в українській художній прозі та збереження їх функцій у німецькомовних перекладах. Автореферат дис... канд. філолог. наук. – Івано-Франківськ, 2004. – 19 с.
- Григорьев В.П. Собственные имена и связанные с ними апеллятивы в словотворчестве Хлебникова // Ономастика и грамматика / Отв. ред. Л.П. Калакуцкая. – М.: Наука, 1981. – С. 196-222.
- Карпенко О.Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження // Записки з ономастики. Випуск 4: Збірка наукових праць / Відп. ред. Ю.О. Карпенко. – Одеса: Астропринт, 2000. – 68-74.
- Кожевникова Н.А. Заметки о собственных именах в прозе Андрея Белого // Ономастика и грамматика / Отв. ред. Л.П. Калакуцкая. – М.: Наука, 1981. – С. 222-259.
- Кожелянко В. Дефіляда. Роман, новели. – Львів: Кальварія, 2001. – 196 с.
- Кожелянко В. Конотоп. Роман, новели. – Львів: Кальварія, 2001. – 176 с.
- Кожелянко В. Ljenostradamus: роман. – К.: Факт, 2000. – 128 с.

11. Рудьова Н. Місце прізвищ у лексичному складі мови // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства (Збірник наукових праць). – Випуск 8: Збірник пам'яті професора Василя Добоша. – Ужгород, 2005. – С. 266-279.
12. Унбегаун Б. О. Русские фамилии: Пер. с англ. / Общ. ред. Б.А. Успенского. – М.: Прогресс, 1989. – 443 с.
13. Чучка П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. – Львів: Світ, 2005. – 704+XLVIII с.

Вегеш Анастасія Іванівна — викладач кафедри української мови УжНУ